

Брушневська І.М.
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри спеціальної та інклюзивної освіти
Волинський національний університет імені Лесі Українки
м. Луцьк

ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМІВ МОВЛЕННЄВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ

Сучасні тенденції дослідження загального недорозвитку мовлення (ЗНМ) у дітей неможливі без інтеграції психологічного, психолінгвістичного та нейропсихологічного підходів до з'ясування патологічних механізмів та структури зазначеного порушення мовленнєвого розвитку. Це, зокрема, обумовлює зміщення акцентів з лінгвістичного феноменологічного вивчення порушення на виявлення ланок і рівнів порушення, збереження психічної діяльності, співвідношення мовленнєвих і немовленнєвих компонентів у структурі мовленнєво-мисленнєвої діяльності, моделювання психологічних, лінгвістичних і нейропсихологічних механізмів компенсаторних і провідних впливів.

Такий концептуальний виклик зумовлений тим, що останнім часом ситуація з дітьми із загальним недорозвитком мовлення суттєво змінилася: значно зросла кількість дітей з пренатальною та перинатальною дисфункцією мозку, що спричинює порушення психомовленнєвого розвитку; фіксується ускладнення структури психофізичного порушення; збільшенням питомої ваги коморбідних варіантів ЗНМ, які не можна класифікувати як первинні чи вторинні; поява резистентності до логопедичного впливу, яка в деяких випадках залишається недостатньо компенсованою навіть за умов компенсаторного впливу [2, с. 123].

Дослідженнями науковців (Л. Андрусина, О. Мартинчук, Ю. Рібцун, Н. Савінова, Є. Соботович, В. Тищенко та ін.) доведено, що загальний недорозвиток мовлення визначає специфіку пізнавальної діяльності та

емоційно-особистісної сфери особистості. Зокрема, у дітей цієї категорії спостерігаються різні варіації співвідношення між мовленням і недорозвиненням пізнавальних процесів. Ми можемо фіксувати за результатами проведеного діагностичного дослідження, що порушення мовлення є основною дефіцитарною складовою у структурі дефекту, або порушення мовлення та інтелектуальна недостатність займають рівне положення, або домінують лише окремі їхні аспекти. Такий поліморфізм ускладнює внутрішньогрупову диференціацію дітей дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення від дітей з іншими порушеннями розвитку (переважно із затримкою психічного розвитку та легкими порушеннями інтелектуальної діяльності), що мають також вторинно порушену мовленнєву діяльність.

Діти із загальним недорозвитком мовлення, як правило, мають різні рівні сформованості психічних функцій. Недорозвиток мовлення, першої сигнальної системи, призводить до порушення психічних процесів (мислення, пам'яті, уваги, сприйняття, уявлення) - другої сигнальної системи. Аналіз літератури та практики виховання і навчання дітей дошкільного віку зі складними мовленнєвими порушеннями (наприклад, Г. Богомазов, Г. Волкова, Ю. Рібцун, Є. Соботович) дає підстави стверджувати, що у дітей із загальним недорозвитком мовлення частіше спостерігаються труднощі формування зорового та фонематичного сприйняття, слухової та зорової уваги, вербальної пам'яті, мовлення, логічного та абстрактного мислення, а також порушення мовленнєвого розвитку. Н. Уманська та Л. Давидович зазначають, що інтелектуальні можливості у дітей із загальним недорозвитком мовлення є збереженими, проте науковці (Л. Андрусишина, Ю. Рібцун, Є. Соботович, В. Тарасун) відзначають різний рівень загального психічного функціонування та інтелектуального розвитку у дітей з мовленнєвими порушеннями [1; 3; 4].

Зв'язок мовленнєвих порушень з іншими аспектами психічного розвитку зумовлює специфічні особливості мислення дітей різних вікових категорій. Як свідчить практика, розвиток словесно-логічного мислення у них затримується.

Без спеціально організованого навчання діти дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення мають труднощі в оволодінні навичками аналізу та синтезу, порівняння та узагальнення.

У більшості дітей цієї категорії переважає наочно-дієве мислення. Зокрема, основні характеристики уваги - стійкість, дифузність та здатність до розподілу уваги - розвинені значно гірше. Семантична та логічна пам'ять відносно добре збережені, але вербальна пам'ять та навички запам'ятовування знижені. Фіксуються труднощі із запам'ятовуванням складних, багатокрокових інструкцій. Дошкільники не можуть відтворити завдання в певній послідовності, забувають або «втрачають» елементи завдань. У деяких випадках це призводить до обмеження когнітивного розвитку.

У своїй роботі Л. Андрусишина демонструє, що, з одного боку, недорозвиток мовлення негативно впливає на розвиток інтелектуальної діяльності, що призводить до вторинності порушень мислення та інших психічних процесів. З іншого боку, у дітей із загальним недорозвитком мовлення не тільки уповільнений темп психічного розвитку, але й спостерігається дефіцит або недостатність окремих психічних функцій внаслідок морфо-функціональним дизонтогенезом мозкової системи (підкіркових структур, систем і підсистем головного мозку) [1, с. 20].

Багато вчених (наприклад, Е. Данілавічюте, Ю. Рібцун, Є. Соботович, Л. Трофименко) у своїх дослідженнях відзначають виражений дисбаланс у розвитку вербального та невербального мислення у дітей із загальним недорозвитком мовлення [3]. Показники вербального інтелекту у таких дошкільників значно нижчі за показники невербального інтелекту. Однак такі диспропорції спостерігаються і в інших видах мислення: за даними Є. Соботович [4, с.9], розвиток невербального інтелекту у дітей з первинними порушеннями мовлення та слуху також є незбалансованим. Стан одних мисленневих операцій (узагальнення, аналіз, синтез тощо) знаходиться або в межах норми, або розвиток затримується на 1-2 роки.

Аналіз інших складових мовленнєвої діяльності (симультанний та сукцесивний синтез, ймовірне прогнозування) вказує на те, що діти дошкільного віку із ЗНМ можуть бути на нижчому рівні, ніж діти з інтелектуальною недостатністю. На думку цього автора, невербальний інтелект може бути затриманий через повільніший темп розвитку у цих дітей.

Отже, питання про характер когнітивних порушень у дітей із загальним недорозвитком мовлення варто розглядати окремо, оскільки цей розлад характеризується різними формами з різнорідною етіологією. Кожній з цих форм може відповідати унікальна картина несформованості пізнавальної діяльності.

Отож, діти із загальним недорозвитком мовлення мають складне поєднання мовленнєвих та когнітивних порушень. У зв'язку з багатоаспектним характером мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку, вивчення науковцями питання чіткого розмежування виникнення, перебігу та рівнів мовленнєвого розвитку залишається невирішеним. Розуміння взаємозалежності порушень базового психічного функціонування та мовленнєвих розладів окреслює нові шляхи профілактики та корекції мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку.

Список використаних джерел

1. Андрусишина Л. Є. Психологічні характеристики загальнофункціональних механізмів мовлення у старших дошкільників із ЗНМ. *Теорія і практика сучасної логопедії*: Збірник наукових праць: 2007. С.18-23.
2. Брушневська І. М. Дослідження сформованості пізнавальних процесів у дітей п'ятого року життя із ЗНМ. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2017. № 1 (350). С.122-129.
3. Рібцун Ю. В. Звукові намистинки. Формування мовленнєвої полікомпетентності дошкільників. Тернопіль : Мандрівець, 2015. 210 с.
4. Соботович Є. Ф. Психолінгвістична періодизація мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку. *Теорія і практика сучасної логопедії*. Вип. 1. Київ : Актуальна освіта, 2004. С.7-35.